

Ampt Epe

Nr 93 – januari 1991

REDAKTIE: Th. te Riele-ter Laak, Dorpsstraat 12, 8171 BP Vaassen,
telefoon 05788-1316

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden
van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'

'AMPT EPE'

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

De vereniging stelt zich onder meer tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de
geschiedenis van de Gemeente Epe

Lidmaatschap f 20,- per jaar

Bestuur:

Voorzitter:

W. Terwel
Apeldoornseweg 41 – 8172 EH Vaassen
Telefoon 05788-1455

Sekretaresse:

Th. te Riele-ter Laak
Dorpsstraat 12 – 8171 BP Vaassen
Telefoon 05788-1316

Penningmeester:

W. van Putten
Hoofdstraat 80 – 8162 AL Epe
Telefoon 05780-13579

Leden:

M. Endendijk
F. Zandstra

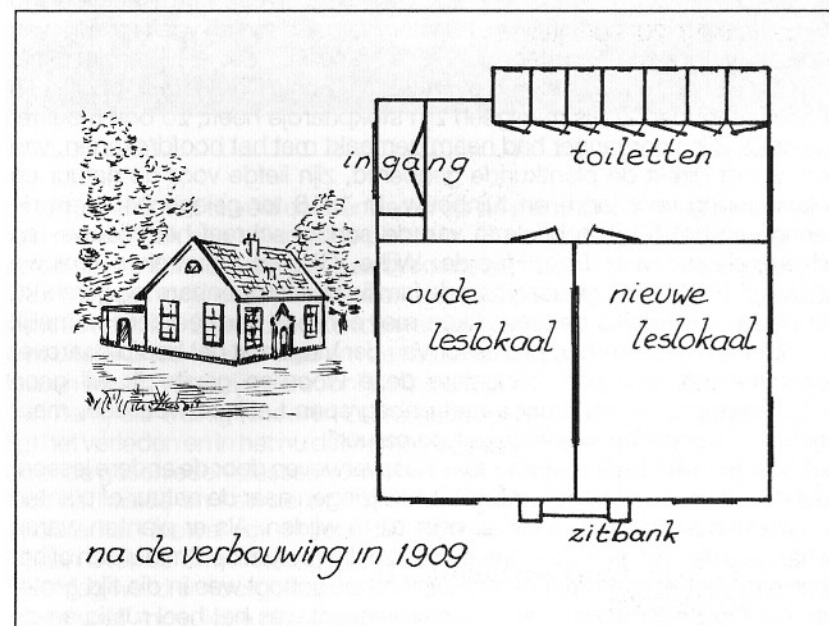
Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester 'Ampt Epe'
I.S.S.N. nr 0166-2023

„Een school om lief te hebben” De geschiedenis van de Tongerse school (5)

Meester Hendriks

Na het overlijden van meester Wesseldijk nam juffrouw Mentink de funktie van schoolhoofd waar tot de komst van de nieuwe meester. Tot de sollicitanten behoorde de heer D. Hendriks, hoofd van de Openbare Lagere School te Holsloot (gemeente Sleen) in Drenthe. Nadat hij met zijn vrouw een bezoek had gebracht aan Tongeren schreef hij aan de secretaris van het bestuur, „Na kennismaking van het mooie Tongeren, mag ik U zeker wel even, mede namens mijn vrouw, mededelen, dat we ons gelukkig zouden rekenen, aldaar benoemd te worden”.

Die benoeming vond plaats op 9 juni 1909. Het gezin arriveerde met huisraad per trein en werd door enkele boeren, aangevoerd door Reinder Westerveld, van het station gehaald. Zij namen hun intrek in de oude onderwijzerswoning, maar dat zou van tijdelijke aard zijn. Op 5 juni was de „bouw van een onderwijzerswoning met schuurtje en de verbouwing van het bestaande schoollokaal” bij aannemer H. J. van Huffelen aanbesteed voor f 7.425,-. Na gereedheid van de woning werd de school verbouwd.

Bij die verbouwing werd het oude woonhuis uitgebrouwen, waardoor een ruimte voor een tweede leslokaal ontstond, dat met een stel deuren dat kon worden samengeklapt (voorganger van de vouwdeur), met het bestaande lokaal was verbonden. Er werd een gang aangebouwd met een rij toiletten en aan de gang grensde de nieuwe entree, zoals de plattegrond laat zien. In tegenstelling tot het onderzoek over meester Wesseldijk zijn er in het archief weinig gegevens over meester Hendriks te vinden. Wat hier volgt is dan ook hoofdzakelijk bijeengebracht uit gesprekken met zijn dochter, mevrouw E. Hendriks, en enkele oud-leerlingen.

Juffrouw Mentink bleef tot 15 april 1910, waarna zij naar Groesbeek verhuisde. Meester Hendriks was vol lof over haar plichtsbetrachting en opgewektheid, „Bij 't ruwste weer zelfs was ze op haar post. Steeds vol ijver vervulde zij haar taak; opgeruimd als zij zelve was, wist zij steeds een blijde geest om haar te scheppen”. Na haar vertrek nam mevrouw Hendriks, die voor haar huwelijk als onderwijzeres had gewerkt, enige tijd waar. Op 1 juni 1911 werd mejuffrouw J. J. Jonkhoff „onderwijzeres van bijstand”. Wie op de hoogte is van de verhoudingen in die tijd weet, dat er niet over „mevrouw” werd gesproken. Er waren drie standen en wel „Mevrouw” van het Oude Huis of van de Korrenberg en 't Hull, „Juffrouw” van de bosbaas en de meester en „Vrouw” van de boeren en arbeiders.

Het werd al snel duidelijk dat meester Hendriks, zoals zijn voorganger, zijn tijd ver vooruit was. Hij was vriendelijk, wellevend en een warm meevoelend man, die niet tegen onrecht kon. Hij was vasthoudend en vaak moeilijk van een eenmaal ingenomen standpunt af te brengen. Hoewel hij zei niet actief aan politiek te doen, was hij een overtuigd Vrijzinnig Democraat, pacifist en geheelonthouder. Zoals menigeen zijn stokpaardje heeft, zo ook meester Hendriks. Zijn voorganger had naam gemaakt met het hoofdrekenen, van hem wordt direkt de plantkunde genoemd, zijn liefde voor de natuur en belangstelling voor land- en tuinbouw. In 1918 ter gelegenheid van de viering van het 50-jarig bestaan van de school schreef het Nieuws- en Advertentieblad voor Epe, Heerde, Wijhe, Olst en Omstreken (Veluwe Nieuws): „Enige jaren geleden had de familie bij een openbare les gemerkt, dat de heer Hendriks de leervakken met een had vermeerderd namelijk plantkunde. Na de les had professor Van der Vlugt met het hoofd daarover gesproken en toen had de laatste deze woorden geuit: „Ik wil geen wetenschappelijke plantkunde met onbegrepen Latijnse woorden, maar slechts bewondering wekken voor de natuur”.

Het was geen echte plantkunde-les, maar verweven door de andere lessen, en dat gold vooral het lezen, werden verwijzingen naar de natuur of planten en bloemen aangegrepen om er over uit te wijden. Als er planten waren behandeld die hier groeiden, dan gingen ze die zoeken op Smidsveen of het Paalveen. Het kontakt met de natuur rond de school was in die tijd groter dan nu. Op de Buurtweg (nu Le Chevalierlaan) was het heel rustig en de

kinderen speelden vaak aan de boskant van de weg, waar zij een hut bouwden en in het bos verstoppertje speelden. Snelrijdende auto's vormden nog geen bedreiging.

Laten wij ons niet te veel concentreren op de plantkunde, want rekenen en taal namen ook een belangrijke plaats in. Er waren nogal wat kinderen die na de lagere school weinig of geen voortgezet onderwijs volgden. Voor hen was het belangrijk dat zij tenminste lezen, schrijven en rekenen goed onder de knie hadden. Bij aardrijkskunde werden reizen op de kaart gemaakt, wat een uitstekende manier was om de kinderen te boeien. In de geschiedenislessen kwam vaak zijn persoonlijke instelling tot uitdrukking. Een uitspraak van hem, die weinig kinderen zullen hebben begrepen, was „In het heden ligt het verleden en in het nu dat komen zal”. Aktuele gebeurtenissen werden door de geschiedenislessen verweven, hij wees erop waar de geschiedenis zich herhaalde en keerde zich in de dertiger jaren fel tegen het nationaal socialisme. Hoewel ook dit voor de kinderen wel eens te diep ging, vertelde hij hen over de ontwikkelingen in Duitsland.

Elke dag werd er voorgelezen en lang niet altijd waren het kinderverhalen. „Lees veel” moedigde hij de kinderen aan „maar vorm zelf je oordeel”. Aan

tekenen werd ook nogal wat aandacht besteed. De kinderen kregen plaatjes om na te tekenen, maar leerden ook voorwerpen, die op een tafeltje werden geplaatst, in hun juiste verhoudingen tekenen. Zuiver klassikaal was zijn onderwijs niet. Hoewel er niet van Dalton- of Montessorionderwijs kon worden gesproken werd er vaak individueel gewerkt. Vooral in het begin van het schooljaar, wanneer de nieuwaangekomenen veel aandacht nodig hadden, hoefden de ouderen na het beëindigen van hun werk niet met de armen over elkaar te gaan zitten: „Neem maar een boek of een atlas!“. Godsdienstles werd gegeven door meneer Holkeboer van de Grote Kerk; kōrkeseermeister werd hij genoemd. Al bij meester Wesseldijk kwam hij elke dinsdagmiddag op de fiets naar Tongeren en wist daar de kinderen te boeien met zijn verhalen.

Een schooljaar begon op 1 mei. Er werd in de zomer les gegeven van 9 tot 12 en van half 2 tot half vier. In de winter duurden de middaglessen van 1 tot 3 uur. Het speelkwartier liep 's ochtends wel eens uit als meester met Hendrik en later met Jan van Gortel stond te praten.

Op de verjaardag van de school, en de lezer herinnert zich misschien dat dit ook de verjaardag was van Anna Rauwenhoff (overleden in 1901), vond de Openbare Les plaats, die eerder werd genoemd in het plantkundeverhaal uit het Veluws Nieuws. Dat was op 2 augustus, aan het begin van de zomervakantie. De ouders en de familie (eigenaren) van Tongeren waren hierbij uitgenodigd. Er werd wat les gegeven en er werden vragen gesteld waarmee de kinderen in hun antwoord hun kennis konden demonstreren. Maar er werden ook spelletjes gedaan, limonade gedronken en van het schoolbestuur kreeg elk kind een boek. Dit was de enige gelegenheid waarbij de vrouw van de meester op school kwam, want zij verzorgde de limonade. Eind september was er nog een week aardappel(rooi)-vakantie en in december werd Sinterklaas gevierd. Dan kregen alle kinderen een kledingstuk, een trui, een sjaal, wanten of wollen kousen. De viering van Koninginnedag vond plaats in combinatie met de andere scholen en concentreerde zich in het dorp.

Tot zover is het werk van meester Hendriks in schooltijd belicht, activiteiten waardoor een school ontstond (of bleef bestaan) die volgens de inspecteur van het onderwijs tot de besten in de regio behoorde. Na schooltijd was meester Hendriks ook actief. Zo was er nog steeds de Avondschool of Herhalingsles, die volgens het reglement werd gegeven van half 7 tot 9 uur. Evenals zijn voorganger streefde Hendriks ernaar in deze avonduren de jonge mensen zoveel mogelijk voor te bereiden op de maatschappij. Hij gaf land- en tuinbouwcursussen, maar vooral ook reken- en taallessen die op een hoger niveau lagen dan bij het lager onderwijs. Hij verdiepte zich in het boerenwerk, hield een moestuin waarin hij met kunstmest experimenteerde en raadde de boeren aan op het land andere methoden toe te passen dan zij gewend waren. Dat werd niet altijd zo maar van „meistertien“ (hij was klein

van stuk) aangenomen. Men had duidelijk respect voor hem, maar dan schudden de boeren wel eens hun hoofd, net als bij de ingrijpende verandering van de voortuin van het meestershuis. Daar ging Hendriks een prachtige rotstuin van maken; nou ja, wie gooit er nu stenen in zijn tuin? Tijdens de viering van het 25-jarig ambtsjubileum kwam de moestuin voor in de voordracht die Antoon van Emst hield:

le waren heel verstandig mit straffen
As dit soms ok is neudig was
le gaffen ze gien pak slāgen
Mar un veurbeeld veur de heele klas.

Hij vervolgde met te beschrijven hoe meester Hendriks in de middagpauze vier jongens liet wieden in de moestuin. Daar kwamen zij worteltjes tegen en nadat zij er elk een hadden gegeten volgden er meer:

Zoo atten ze oe d'r een stuk of wat op
En 't leuffien, mār zonder wōrtelties
Dāt plantten ze mooi rechtop.
Een dag of zesse later
Toen zee'j jongens het is gewis
De wōrtelties wilt niet grujen
'k Gleuve dāt un ziekte is.

Daarna hoefde meester alleen maar naar de rode hoofden te kijken om te ontdekken wie de daders waren. Meester Hendriks speelde toneel, schreef toneelstukken, dirigeerde jarenlang het kerkkoor van de Grote Kerk en was vele jaren voorzitter van de Vereniging voor Volksonderwijs. Leerlingen die voortgezet onderwijs zouden gaan volgen kregen van hem na schooltijd les in Frans, maar ook hielp hij met andere zaken. Tenslotte de bibliotheek. Wij zagen al dat meester Hendriks lezen erg belangrijk vond. Dan moest er ook wat te lezen zijn en daarvoor ging hij 's zaterdags naar de boekenmarkt in Apeldoorn of Deventer. Zo verzamelde hij enkele honderden boeken. Tot augustus 1925 was er sprake van een tweemans-school, maar door het verminderen van het aantal leerlingen moest meester Hendriks het vanaf die tijd alleen doen. In mei 1937 ging dochter Els, als „kwekelinge met acte“ haar vader assisteren. Gedurende de tijd dat het tweede leslokaal niet als zodanig werd gebruikt diende het als tekenlokaal, opslagplaats voor leermiddelen, bibliotheek en als plaats voor de hectografeermachine, een wat lastig bedienbaar copieerapparaat, waaraan de gebruiker tenminste zwarte handen overhield. In december 1941 ging meester Hendriks met pensioen. Hij werd opgevolgd door de heer G. Kuylenburg, die uit Amsterdam kwam. Het echtpaar Hendriks vestigde zich in Epe, waarbij opnieuw boerenwagens de verhuizing verzorgden, nu omdat door de oorlogsomstandigheden geen verhuisauto te krijgen was. In september 1959, op 81-jarige leeftijd, overleed meester Hendriks.

J. C. Kreffer.

Lezing voor het Ampt Epe op woensdag 24 oktober 1990

Deze blik op de oudste kaart van de Veluwe, die van Christiaan 's Grooten in 1557 vervaardigd in opdracht van Philips II koning van Spanje, laat goed zien hoe wij de Veluwe ons eigenlijk moeten voorstellen. Duidelijk te zien is dat zij feitelijk in twee delen uiteenvalt: namelijk een hoge stuwwal in het midden en in het zuiden en twee komzones, lage gebieden met veel afwateringsbeken, naar de voormalige Zuiderzee en hier in het oosten, naar de IJssel. Dit landschap is zo'n 150.000 tot 200.000 jaar geleden ontstaan tijdens de voorlaatste ijstijd, het zogenaamde Saalien of de Riss-ijstijd. Als een gigantische bulldozer schoof het ijs door het Veluwse land en drukte de aarde letterlijk op zijn kant. Alleen al bij Epe en Apeldoorn bereikte het landijs een dikte van zo'n 250 meter alles voor zich uitschuivend. Zo ontstonden de Veluwse heuvels of stuwwallen. Maar ook aan de andere kant van de IJssel, denk maar aan de Holterberg, de Lemelerberg, de Lochemseberg, enzovoort.

Deze natuurlijke bodemgesteldheid heeft min of meer het leven op de Veluwe door de eeuwen heen bepaald.

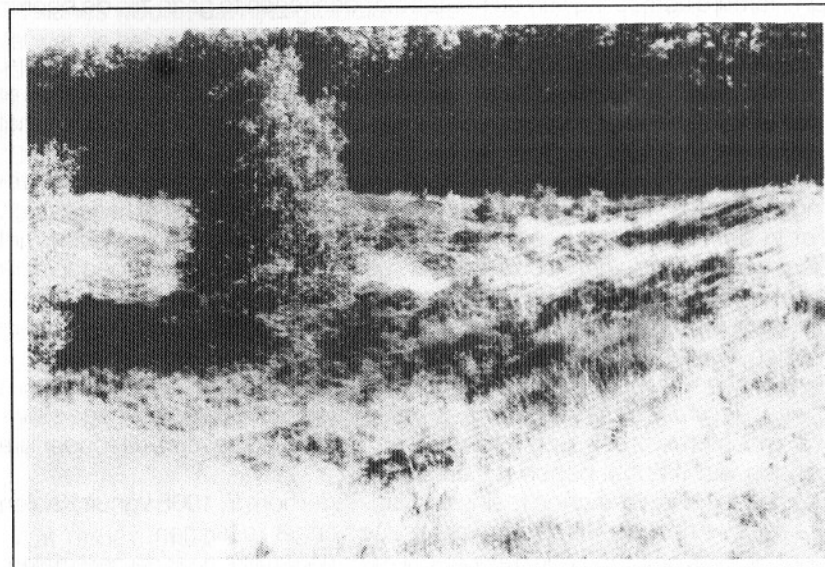
Als wij de prehistorie buiten beschouwing laten, dan waren in het begin van onze jaartelling alleen slechts de hogere delen bewoonbaar – de Midden-veluwe – en hier en daar enkele zandruggen in de komzone, zoals bij Oene en Vorchten. De Veluwe was als het ware een eilandenrijk tussen drassige en ontoegankelijke terreinen. Een goed voorbeeld is Epe, dat was omringd door venen en moerassen.

Dat is de situatie als in de tweede helft van de achtste eeuw onder Karel de Grote deze streken bij het Frankische Rijk gevoegd worden. In de Merovingische tijd, de tijd direct voor Karel de Grote, met name onder Karel Martel was men al tot deze streken doorgedrongen, maar de Veluwe vormde toen nog min of meer een zelfstandig staatkundig gebied. Bovendien is nog onduidelijk in hoeverre sprake was van Saksische invloeden, met name in de gebieden boven Epe, ik kom hier later nog op terug. Want als de missionaris Lebuïnus in deze streken komt preken – zo rond 770 – is er sprake van het grensgebied tussen Saksen en Franken.

Onder Karel de Grote kwam hier pas goed de internationale handel op gang. Uit de vele vondsten van zowel nederzettingen als grafvelden blijkt dat er sprake is van een bloeiende handel met name de Rijnstreken rond Keulen, maar ook in het Noorden, over het Almere, de latere Zuiderzee. Maar wat was er te verhandelen? Er moet toch op zijn minst sprake zijn geweest van ruilhandel en wat had de Veluwse bevolking dan wel te bieden . . .

Al in de jaren twintig vroeg een Apeldoornse amateur-archeoloog en onderwijzer de heer Jaap Moerman aandacht voor zijn opmerkelijke vondsten. Maar zoals zo dikwijls werd hij niet gehoord. In de jaren zestig pakte hij de draad weer op. Nu begon ook de wetenschap belangstelling te tonen. Er werd onderzoek verricht door het Instituut voor Pre- en protohistorie van de Universiteit van Amsterdam onder leiding van toen nog dokter, inmiddels professor Heidinga, waarbij de bevindingen van Moerman werden bevestigd. Momenteel wordt dit onderzoek voortgezet door Matijn van Nhie en Marijke Elburg, eveneens van het IPP. Dit onderzoek zal zo'n vier jaar duren, maar nu al is duidelijk dat de gehele historie van ons land en van met name de Veluwe zal moeten worden herschreven.

Op zeer grote schaal is in de streken rond Apeldoorn aan ijzerwinning en ijzerbereiding gedaan. Maar niet alleen bij Apeldoorn, maar ook in de omgeving van Loenen en het Montferland en zoals uit recent onderzoek blijkt. Ook in de streken rond Zutphen is en wordt bij archeologisch onderzoek veel ijzer aangetroffen. Een produktie die de lokale behoefte van de Veluwse bevolking, die destijds uit ongeveer 2.000 bewoners moet hebben bestaan, vele malen te boven ging. Er moet dus sprake zijn geweest van export. In de loop van diezelfde achtste en negende eeuw deed ook het christendom zijn intrede. De predikanten volgden immers de Frankische

*Ijzerkuilen in de Asselsche heide.
Uit „Handel en wandel op de Noord-Veluwe”.*

legers. En nog opmerkelijker wordt het als dan al spoedig schenkingen worden gedaan aan kloosters in Duitsland. Kloosters als Werden aan de Rhur, Prum en Lorsch of Lauresham in Hessen. Nu zijn die schenkingen aan kloosters in die tijd op zich niets bijzonders. Wel echter het gegeven dat waar elders ontginningen en delen van akkergronden worden geschonken, hier hoofdzakelijk sprake is van bossen of delen van bossen. Wat maakte die bossen zo belangrijk? De bossen leverden het hout voor de aanmaak van houtskool. Dat houtskool werd gebruikt om de ijzeruitgloeiovens mee te stoken. En hout was er genoeg, de Veluwe was bedekt met uitgestrekte oerbossen, met vooral eiken en berken. Maar zoals alles eiste ook deze ijzerbereiding zijn tol. Naast de normale kap van het hout ten behoeve van bijvoorbeeld ontginningen, werden nu massaal de oerbossen gekapt, zonder dat voor nieuwe aanplant werd gezorgd. Voor de ijzerproductie waren enorme hoeveelheden houtskool nodig zodat deze bossen het moesten ontgelden.

De ijzerindustrie verdween vrij plotseling. Wat de reden hiervan is geweest is nog niet geheel duidelijk, maar waarschijnlijk is het aan grondstof gaan ontbreken, en dan met name aan het hout voor de houtskoolbereiding. Opmerkelijk is namelijk dat precies in diezelfde periode het markwezen, de markgenootschappen in Oost-Nederland opkomen.

Om verdere aantasting van de houtopstanden tegen te gaan zijn de boeren zich gaan organiseren.

Een volledige vernietiging van het bossen kon men zich niet veroorloven. Hout was onmisbaar als bouw materiaal en als brandstof. Zo ontstonden er naast de marken ook maatschappen, die zich uitsluitend bezig hielden met het beheer over deze bossen.

Streng werden overtreders gestraft, gezien de vele processen en veroordelingen. Boetes werden vaak betaald in de vorm van een heel of half vat bier. Tot in de 19de eeuw is één van die oerbossen bewaard gebleven; het Beekbergerwoud, het woud zonder genade, een bijna ontoegankelijk moerasbos. Pas in 1869 kwam het onder de hamer. En in feite gebeurde hier voor zo'n 1.000 jaar geleden wat thans zo aktueel is in Zuid-Amerika en Mexico.

Nog erger was het dat het zand begon op te dringen, waardoor zelfs gevaarlijke stuifzanden ontstonden. Hele nederzettingen op de hoge stuwwal moesten worden opgegeven, toen er bovendien een uitzonderlijke periode van droogte begon te heersen.

Bekend feit is dat bisschop Meinwerk van Paderborn in 1005 vanuit Keulen graan zond naar de Veluwe om de ergste honger te lenigen.

Door dit alles ontstond een trek naar de randgebieden, naar de beekdalen.

En zo ontstond de dorpsketen aan de oostrand van de stuwwal, met dorpen

als Beekbergen, Apeldoorn, Vaassen, Epe, Heerde en Hattem, dat later stadsrechten zou verwerven van wege zijn strategische positie.

De maatschappij is dan een agrarische maatschappij met zijn verschillende standen die allen leefden van de opbrengst van de akkers en het vee, waaronder duizenden schapen, die voor mestproductie zorgden om vermengd met heideplaggen op de akkers te worden gebruikt.

Wat bezielde nu die mensen om schenkingen te doen aan Duitse Rijkskloosters. Wie waren die mannen en vrouwen, waarom zij juist belangrijke bezittingen aan kloosters gaven, had twee redenen.

In de eerste plaats om het Frankische gezag te vestigen.

De tweede reden wordt duidelijk uit bijvoorbeeld een schenkingsbrief uit 855, die zich bevindt in het Staats-archief van Düsseldorf.

In nomine Domini Dei aeterni, et salvatoris nostri Jesu Christi. Ego Folckeris

...

„In de naam des Heren, den eeuwigen God en onzen Heiland Jesus Christus. Ik, Folcker, het voor een ieder onzekere einde en uur van dit jammerlijke leven vrezend, en het wisselvallige en alleszins onheilspellende verloop van de naaste toekomst overwegend, en gedachtig aan des heren Heilands woord, dat hij zegt: Indien gij volmaakt wilt zijn, ga dan en verkoop al wat ge hebt en geef het de armen, en kom, volg mij: alle genietingen van dit leven, voorzover de menselijke broosheid dit toelaat, voor niets achtend in vergelijking met de liefde tot de almachtige God”.

Dan volgen allerlei goederen, bossen en landerijen genoemd onder andere in Putten, Nijkerk, Nulde, Ermelo, Orden bij Apeldoorn, Hoog Buurlo, Dabbenlo, Hoog-Soeren, Assel en Beekbergen.

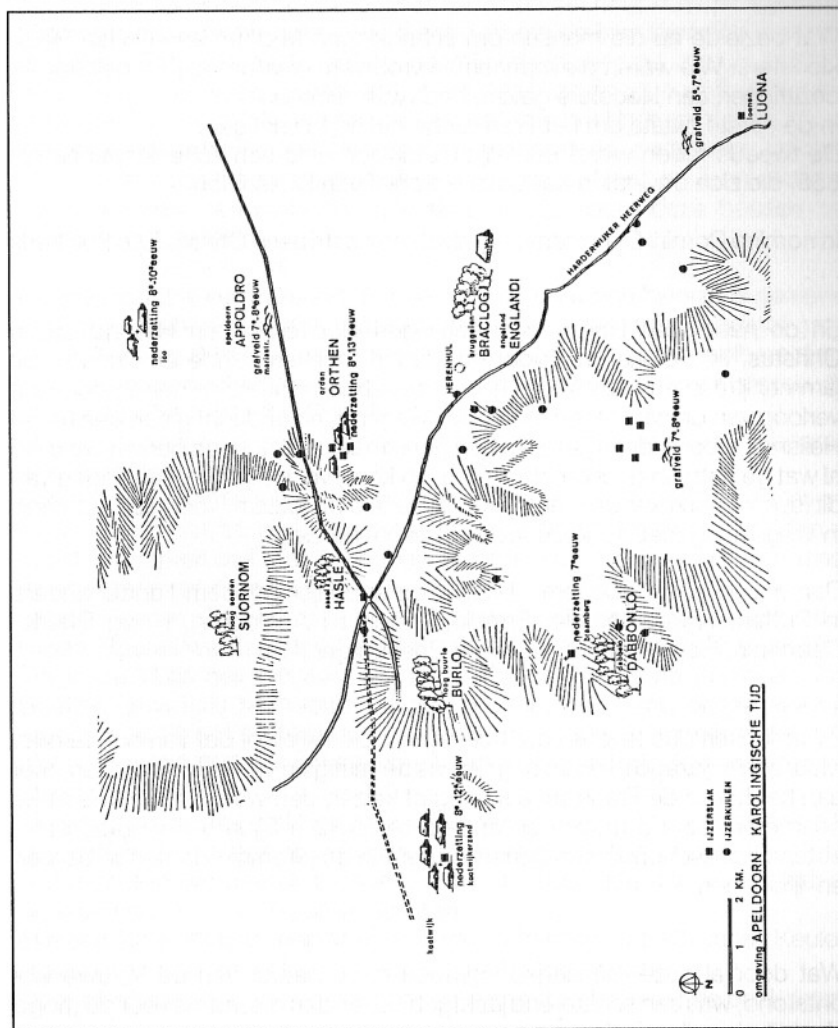
Zij schonken dus tevens voor hun eigen zieleheil en of dat van hun familie. Maar zoals gezegd even belangrijk was de vestiging van het Rijksgezag, met aan het hoofd de Frankische koning of keizer, dan waren er de keizerlijke beambten, als de graven en andere belangrijke figuren als Rijksgrotten, abten en bisschoppen en geheel onderaan de piramide de horige boeren en lijfeigenen.

Wat door al deze menselijke ingrepen in de natuur van de Veluwe wel ontstond, was een schitterend jachtgebied, en dan met name voor de „hoge vlucht”, de valkenjachten.

Het was niet voor niets dat zowel landsheren als de bisschop van Utrecht en later de graven van Gelre en Zutphen het jachtrecht op de Veluwe wisten te verwerven.

Dit jachtrecht behoorde oorspronkelijk aan de Duitse keizers.

En met name die jacht zal voor de verdere geschiedenis van de Veluwe van grote betekenis blijven.

Uit „Handel en wandel op de Noord-Veluwe”.

Oproep voor correspondentie van emigranten

Wie zich aansluit bij een historische vereniging, heeft belangstelling voor wat zich in het verleden heeft voorgedaan. Het is op grond van deze interesse, die ik van harte deel, dat ik het waag een beroep op uw aller welwillendheid te doen. Op schriftelijke of telefonische verzoeken om nadere informatie zal ik natuurlijk reageren. Ook ben ik graag bereid, indien dit op prijs zou worden gesteld, een en ander op een voor ons allen geschikt moment, te komen toelichten.

Wie zich ver van huis begeeft, stelt familie en kennissen als regel op de hoogte van haar/zijn welstand en opgedane ervaringen in de nieuwe omgeving. Dit geldt hedendaagse vakantiegangers. Dit is zeker waar voor emigranten. Vooral in vroeger jaren, laten wij zeggen voor de eerste wereldoorlog, was emigratie voor velen een hachelijke onderneming. Lange tijd was een brief de enige vorm van communicatie tussen emigranten en achtergeblevenen.

Zo zijn er over en weer talloze brieven geschreven, die echter in de loop der jaren voor een aanzienlijk gedeelte zijn verloren gegaan.

Toch moeten zulke waardevolle documenten hier en daar nog aanwezig zijn.

Deze brieven zijn daarom zo waardevol omdat zij informatie uit de eerste hand bevatten en ideaal studiemateriaal vormen voor wie om welke reden ook in dit historisch verschijnsel is geïnteresseerd; ik denk bijvoorbeeld aan historici, theologen, sociologen, psychologen en taalkundigen.

Er is dus alle reden om een poging te doen te redden wat nog over is.

In samenwerking met dr H. J. Brinks, archivaris van Calvin College in Grand Rapids in de staat Michigan, probeer ik deze documenten op te sporen en te bewaren. Wij beperken ons daarbij tot korrespondentie tussen Amerika en Nederland. Indien men zulke brieven bezit en tijdelijk af wil staan, of indien iemand mij op het spoor ervan kan brengen, zou ik dit zeer op prijs stellen. Van zo'n brief wordt een kopie gemaakt (het origineel krijgt men vrijwel per omgaande terug), deze wordt gekatalogiseerd en veilig opgeborgen in het archief van Calvin College voor eventueel toekomstig gebruik.

Het gaat mij dus om brieven van of naar de Verenigde Staten of Canada uit het tijdperk 1840-1980.

U kunt ervan op aan dat op geen enkele manier misbruik zal worden gemaakt van iemand privacy.

Hoogachtend,

A. Bor, Beatrixlaan 7, 6713 PR Ede, telefoon 08380-13695.

Van een lid van onze zustervereniging: Oudheidkundige Vereniging „De Broeklanden” ontvingen wij het volgende:

Bij één van onze verzamelaars kwam ik een oude ansichtkaart tegen met daarop het huisje van de familie Hanekamp. Het stond destijds aan de Dellenweg ongeveer ter hoogte van de Eper Veste.

De gebogen vrouw Hanekamp staat voor de deur. Ik zie haar nog lopen achter de kruiwagen. Op vrijdagmiddag, want dan ging zij inkopen doen in het dorp bij winkelier Overbosch. Draagzelen om de krom gegroeide rug, uiteraard op klompen ging zij door weer en wind boodschappen doen. Ook wat kippevoer moest het oude mens meetornen.

Epe – Boerenhuisje aan de Dellenweg.

Verkocht zij eieren in het voorjaar dan kwam altijd de vraag: „Bint et eiers om onder de kippe te leggen, ja, dan moi en kwart cent meer betalen”.

Hanekamp werkte op zijn erfje. De grond was uitermate schraal en de weinige geiten- en kippenmest welke erop gebracht werd maakte de grond weinig beter.

De rogge werd 75 centimeter hoog en had heel kleine aren.

Hij dorste zelf en van het stro werd het dak gerepareerd, want doorregenen deed het er altijd.

Een tijdlang had Hanekamp een geitebok; pal over de spoorlijn kreeg men de lucht al in de neus.

Nadat mejuffrouw Dina van Eek uitgerookt was uit haar huis aan de beek heeft zij ook nog een aantal jaren bij de Hanekamps gewoond.

Ik meen, dat ter gelegenheid van hun 50-jarig huwelijk hun door de burens een kadootje werd aangeboden.

Voor vrouw Hanekamp een zestal lepeltjes. Prompte vraag van haar was: „Woarumme is ter gien rekkie bie?”.

Hanekamp kreeg een half pond tabak en een pijp. Hij was hiervoor erg dankbaar.

De goede oude tijd was voor deze mensen geen goede tijd. Altijd armoede, altijd een slechte behuizing, maar toch waren deze mensen tevreden met datgene wat zij hadden.

Ik meen, dat Hanekamp in de winter van 1942-1943 bevangen is door de koude en de daaropvolgende dag levenloos in de omgeving van zijn huis werd aangetroffen.

Met vriendelijke groeten, H. J. van de Zedde.

Niets nieuws onder de zon Belastingperikelen in Oene

De laatste tijd horen wij allerlei berichten over de achteruitgang van de voorzieningen voor het platteland. Scholen worden opgeheven, busdiensten verdwijnen en de Postbank laat het er ook al bij zitten. Er is al een „Vereniging voor kleine kernen” opgericht om te proberen aan deze verschraling paal en perk te stellen.

Maar er is (ook) wat dit betreft niets nieuws onder de zon!

In 1823 klaagt de Schout van Epe bij de Hoofdschout voor de Middel- en Noord-Veluwe, dat men uit Oene naar Vaassen moet om een biljet te halen voor het accijns op het gemaal. Dat is voor de betrokkenen een tocht van drie uur gaans. Weliswaar is de ontvanger uit Vaassen één dag in de week op de molen in Oene voor de afgifte van die biljetten, maar het blijft een groot „inconveniënt”.

Accijns op het gemaal was een belasting die moest worden betaald op broodgraan dat ter maling bij de molenaar werd aangeboden. Men moest daartoe tevoren een biljet halen (en betalen) bij de belastingontvanger. Voorneemst voor vee was vrij, maar daar strooiden de kommiezen fijn zand doorheen.¹⁾

Bovenvermeld schrijven heeft wel tot gevolg gehad dat men in Oene dagelijks terecht kon voor het afhalen van de betreffende biljetten, het geen blijkt uit een schrijven d.d. 4 januari 1848 van de Arrondissements-directeur te Arnhem aan de burgemeester van Epe, luidende:

„Tengevolge van het in werking komen op den 1 dezer van de wet van 26 November 1847 (stbld. 70) is de betrekking der belastingsschuldigen tot de Kantoren der Belasting veel verminderd op grond waarvan door den Ontvanger te Epe bij mij aanvraag is gedaan tot intrekking van den Gedelegeerden Ontvanger te Oene en daarentegen voorgesteld om ten gerieve der ingezetenen dier buurschap en omstreken twee maal per week en wel dinsdag en vrijdag van 9 tot 1 uur, iemand daartoestellen tot de afgifte van de vereischte biljetten. Naar aanleiding van het bepaalde bij art. 57 der Wet van 29 Maart 1833, Stbl. 3, zal het mij aangenaam zijn door UwEdA. te worden geïnformeerd in hoe verre deze schikking met het belang der belastingsschuldigen is overeenbrengen.”.

De burgemeester wacht niet te lang met zijn antwoord, want op 12 januari 1848 schrijft hij aan de Arrondissements-directeur:

„Naar aanleiding van UwEg. missive van den 4 dezer, vinde ik mij gedwongen UEG op te merken dat daarin eene misstelling voorkomt voor zoo verre als Oene daarin als eene buurschap wordt aangemerkt, daar het zelve een kerkdorp is van 900 zielen, het zal alzoo UEG. niet bevreemden wanneer ik in het belang mijner Ingezetenen niet goed kan keuren het plan om slechts twee maal per week aldaar gelegenheid te geven om accijnsbiljetten voor het gemaal te kunnen bekomen.

Ik heb reeds klagten over dien voorloopigen maatregel ontvangen, niet alleen van den molenaar die daardoor groote schade zoude komen te lijden, maar ook van eenige der voornaamste bewoners van Oene, welke mij kwamen vragen waarom zij niet evenals de bewoners van Wijhe, Nijbroek, Veessen en andere kleine dorpen, dagelijks biljetten van het gemaal konden halen en of het hun ook helpen zoude dat zij zich daarover aan Z. M. den Koning adresseerden.

Ik heb hen dit laatste afgeraden met tekennegevende dat het nog niet stellig was er ik vertrouwde dat het wel weder op het oude zoude terug komen, dat zij namelijk dagelijks biljetten zouden kunnen verkrijgen.

Ik gevoel zeer wel dat dit mijn advies in strijd is met het belang van den Ontvanger, doch zooals ik Z/Ede. Zelve gezegd heb, ik kan niet in het nadeel mijner Ingezetenen adviseren om Zijn belangen te bevorderen”.

Op 13 maart 1848 krijgt burgemeester Van der Feltz antwoord op zijn brief. Het is niet helemaal duidelijk, maar ik begrijp er toch uit dat de dagelijkse gelegenheid om biljetten te halen, voor Oene niet verloren gaat.

De Arrondissements-directeur schrijft namelijk:

„In het personeel der gedelegeerden van den Ontvanger te Epe verandering toe te staan en alzoo te bepalen:

1. Te Heerde zal blijven bestaan de gedelegeerde Steenbergens met magtiging evenwel op derzelve om ook de ingezetenen van Veessen en Wapenvelde te gerijven.
2. Het subkantoor Veessen zal worden opgedragen aan den gedelegeerde Overbosch te Oene, onder gebondenheid om drie maal per week van 's morgens 9 tot 's middags 1 uur te Wapenvelde zitting te houden.
3. Het Subkantoor te Oene op te dragen aan den gedelegeerde Barthels (?) te Wapenveld, terwijl te Vaassen de subontvanger Voorhorst zal blijven continueren”.

Maar lang zou het „inconveniënt” niet meer duren, want in 1853 werd de accijns op het gemaal opgeheven.

L. van den Bremen.

¹⁾ Heuvel H. W. Oud Achterhoeksche Boerenleven, pagina 263.
Gemeentearchief Epe: in- en uitgaande correspondentie.

Aardrijkskundig woordenboek P. H. Witkamp – 1877

Epe, gem. in Gelderland, tusschen Heerde, Oldebroek, Doornspijk, Ermelo, Apeldoorn en Voorst (Geld.) en Olst (Overijssel). Zij beslaat 15,648 bund., bijna alles diluvisch zand, met uitzondering van het uiterste oostelijk deel langs den IJssel, waar klei ligt. Ook vindt men in het midden eene kleine uitgestrektheid afgegraven hoogveen. In 1811 had deze gem. (toen zij in de mairiën Epe en Vaassen was gesmaldeeld) 3921, in 1822 4205, in 1840 6056, in 1873 7615 inw., voor laatstgenoemd jaar onderscheiden in 6420 Ned.-Herv., 86 Chr.-Geref., 12 Doopsgez., 1 Ev.-Luth., 1 Herst.-Luth., 1 Rem., 1081 R.-Kath. en 13 Israëlieten. Zij vinden hun bestaan in landbouw, die vooral in het oostelijk, door verschillende wateringens doorsneden gedeelte met voordeel wordt gedreven, want in het westen der gem. liggen nog ruim 7350 bund. woeste grond. Voorts drijven zij veefokkerij en houtteelt, en hebben 20 papierfabrieken, 18 klompenmakerijen, 1 olieslagerij, 1 ververij en 12 korenmolens. De gem. bevat de dorpen Epe, Emst, Vaassen en Oene, de buurten Loohuizen, Tongeren, Wessel, Gortel, Schaveren, Achteren, Norel, Vemde, Dijkhuizen, Over-de-Grift, Looibrink, Westendorp, Laarstraat en Zuuk (onder Epe), Hegge, Vaassensche-Broek, Niersen, Uilenberg, Oosterhof, Hongestraat en Westerenk (onder Vaassen), Horsthoek, Dijkerröt, Boshoeck en Oost-Oene (onder Oene). Het d. Epe telde in 1840 575, in 1860 730 inw. In 1872 was het met de daaronder behoorende buurtschappen, benevens het d. Emst, door 4488 zielen bevolkt. Men heeft te Epe 2 kerken, waarvan de oude parochiekerk den Hervormden behoort. De R.-Kath. kerk is in 1847 gebouwd.

Vaassen, d. in de Geld. gem. Epe, tellende in 1840 594 en met de onderh. b. Heggeröt, Broek en Westeresch 1507 inw. In 1872 had het alleen 689 en met de drie b. 1881 inw. Er zijn kerken voor de Herv. en R.-Kath. Ook vindt men er het historisch belangrijke kasteel de Cannenburg.

Vaassensche-Broek, of **Vaassenschebroek**, b. in de Geld. gem. Epe, in 1840 met 423, in 1870 met 549 inw.

Emst, d. in de Geld. gem. Epe, in 1860 met 1279 inw. Eerst sedert 1864, wanneer er eene Herv. gemeente is gesticht, rekent men Emst onder de dorpen.

Oene, d. in de Geld. gem. Epe, waar reeds in 1176 eene kapel gevestigd was. Thans vindt men er eene Herv. kerk. In 1840 had het 235, of met Hothoeck, Dijkerröth en Oost-Oene 867 inw. In 1872 telden deze samengevoegde plaatsen 1223 inw.

Gortel, buurtschap in de Geld. gem. Epe, in 1860 met 147, in 1870 met 163 inw.

Gortelsche-Bos, bosch van ongeveer 900 bund. in de Geld. gem. Epe, deels met hoog opgaand geboomte, deels met schaarhout. Er is veel wild.

Afscheid bestuurslid F. Zandstra

Zijn minder goede gezondheidstoestand is er helaas de oorzaak van geweest dat de heer F. Zandstra als lid van ons bestuur heeft moeten bedanken.

Wij zijn ervan overtuigd dat hem dit besluit niet gemakkelijk is gevallen. Het valt niet mee om met werkzaamheden die je zoveel jaren met zoveel ambitie hebt verricht te moeten stoppen. Graag hadden wij op een ledenvergadering afscheid van hem willen nemen en hem bedanken voor zijn inzet als bestuurslid van onze vereniging en voor de vele bijdragen aan ons blad „Ampt Epe”, maar op zijn verzoek hebben wij hiervan afgezien.

Wij waren echter van mening toch onze dank en waardering voor zijn werk namens onze vereniging aan hem over te brengen.

Het bestuur heeft na overleg op donderdag 25 oktober 1990 een bezoek gebracht aan huize Zandstra en daar de dankwoorden tot hem gericht. Namens „Ampt Epe” is hem een boekenbon aangeboden alsmede het Erelidmaatschap van onze vereniging. Ook mevrouw Zandstra is door het aanbieden van een „bloemetje” in onze dank betrokken. Zij heeft er achter de schermen voor gezorgd dat haar echtgenoot zoveel tijd en energie aan onze vereniging heeft kunnen besteden.

Wij spreken de wens uit dat de heer Zandstra nog vele jaren als Erelid zal mogen funktioneren en hopen dat zijn gezondheid het zal toelaten dat zijn in de afgelopen jaren zo vruchtbare pen in de komende tijd nog eens weer enkele artikelen voor ons blad „Ampt Epe” zal opleveren.

W. Terwel, voorzitter.

Adressen volkscultuur gezocht

Het Informatiecentrum Volkscultuur is op zoek naar mensen die zich op een of andere manier bezig houden met volkscultuur. Dit beslaat het brede terrein van „het leven van alledag”: de manier waarop mensen hun leven vormgeven. Volkscultuur kan variëren van gebruiken rond vrijen en trouwen tot een verzameling bidprentjes of stoomminiaturen. Het kan gaan over de manier waarop wij eten en drinken, over massacultuur, over de taal van tieners en het dialect van een streek.

Tallose particulieren en organisaties houden zich met aspecten van volkscultuur bezig, zoals: spel, mode, wonen, muziek, sieraden, kindercultuur, normen en waarden, volksgeloof, feesten, tuincultuur, hygiëne enzovoort. Dit gebeurt echter vaak zonder op de hoogte te zijn van elkaars activiteiten. Het Informatiecentrum Volkscultuur wil al deze gegevens graag opnemen in haar uitgebreide adressenbestand. Omroepen, kranten, musea, verenigingen en dergelijke kunnen hiervan gebruik maken voor bijvoorbeeld uitzendingen, artikelen en tentoonstellingen. Bovendien gebruikt het Infor-

matiecentrum Volkscultuur het bij haar eigen werk: het beantwoorden van vragen, het uitgeven van publicaties, het organiseren van lezingen, tentoonstellingen en cursussen.

Wilt u uw gegevens op laten nemen in het adressenbestand, dan kunt u contact opnemen met het Informatiecentrum Volkscultuur, Lucasbolwerk 11, 3512 EH Utrecht, telefoon 030-319997 (iedere werkdag tussen 9.00 en 17.00 uur bereikbaar).

Werkschema voor de archivaris van het Streekarchivariaat Noord-Veluwe

10 december 1990 – 31 mei 1991

week	datum	Hattem	Heerde	Epe
50	10/12-14/12	x		
51	17/12-21/12			x
52	24/12-28/12	x		
01	31/12-04/01			x
02	07/01-11/01		x	
03	14/01-18/01	x		
04	21/01-25/01			x
05	28/01-01/02	x		
06	04/02-08/02	x		
07	11/02-15/02		x	
08	18/02-22/02			x
09	25/02-01/03	x		
10	04/03-08/03	x		
11	11/03-15/03			x
12	18/03-22/03		x	
13	25/03-29/03	x		
14	01/04-05/04			x
15	08/04-12/04	x		
16	15/04-19/04	x		
17	22/04-26/04		x	
18	29/04-03/05			x
19	06/05-10/05	x		
20	13/05-10/05	x		
21	20/05-24/05			x
22	27/05-31/05		x	

Vanwege de arbeidstijdverkortung is het voor bezoek op de vrijdagen gewenst een telefonische afspraak te maken. Mensen die van ver moeten komen worden geadviseerd ook voor andere dagen even te bellen.
(Telefoon Hattem 05206-43131, Heerde 05782-9494, Epe 05780-15800).

Boekennieuws

De graven en Hertogen van Gelre op reis

Door: professor dr. W. Jappe Alberts.

Uitgeverij: De Bataafse Leeuw. Ill.; Index; Noten; 72 bladzijden.

In verscheidene landsheerlijke territoria van het Duitse Rijk en dus ook in de landsheerlijke gebieden in de Nederlanden, die tot dit Rijk behoorden, ontbrak in de tijden waarin die territoria zich vormden een hoofdstad waar de landsheer zijn vaste residentie had en waar ook het landsbestuur zetelde. Omdat de daadwerkelijke uitoefening van het bestuur en het doen gelden van het landsheerlijk gezag persoonlijk contact met de ingezetenen van het territorium noodzakelijk maakten, moest de landsheer rondreizen ten einde een gebied van enige uitgestrektheid te kunnen besturen. De aanwezigheid van de landsheer kon orde en rust, vrede en veiligheid verzekeren; zijn afwezigheid kon daarin verstoringen te weeg brengen. Mede om die reden waren ook de graven en latere hertogen van Gelre veelvuldig op reis.

Aan de hand van hun itineraria, bij lijsten van de opeenvolgende plaatsen die door de Gelderse landsheren werden aangedaan, analyseert professor dr. W. Jappe Alberts het reispatroon van de Gelderse graven. Daarbij komen tal van bijzonderheden aan het licht over de residenties, over de per reisdag afgelegde afstanden, de reisroutes, pleisterplaatsen, het vervoer, de reiskosten. Op die manier krijgen wij ook een beter inzicht in onderscheiden aspecten van de territoriale geschiedenis van het oude Gelre (13e-15e eeuw), dat in de middeleeuwen grote delen van ons land besloeg.

Op bladzijde 23 vinden wij een route van Rozendaal naar Hattem: Rozendaal, Velp, Terlet, Loenen, Beekbergen, Vaassen, Epe, Heerde, Hattem. Vermoedelijk werd er overnacht in Beekbergen. Uit Vaassen zijn geen rekeningen bekend. Waarschijnlijk is daar niet overnacht.

Cannenburg en zijn bewoners

Door: prof. dr. ir. C. L. Temminck Groll, drs. Meta A. Prins-Schimmel, prof. dr. W. Jappe Alberts †, dr. W. Verstegen, W. Terwel, prof. Th. H. Lunsingh Scheurleer, D. J. G. Buurman en drs. J. C. Bierens de Haan. Redactie: D. J. G. Buurman.

Uitgeverij: Stichting Vrienden der Gelderse Kastelen, Walburg Pers.
Met lit. opg., reg. Ill. foto's en tekeningen; 295 pagina's; f 75,-.

Tijdens de restauratie van het kasteel in de jaren 1976-1981 is er veel onbekends met betrekking tot de bouwhistorie te voorschijn gekomen. Vooral een opzienbarende vondst van 18e eeuwse op Japan en China geïnspireerde schilderijen wordt nauwkeurig uit de doeken gedaan.

De bewoners, de vroegst bekende, maar ook Maarten van Rossem, zijn zuster Margriet en haar afstammelingen en zijdelings de verwanten en de verdere bezittingen worden uitvoerig behandeld.

Onze voorzitter, de heer W. Terwel, heeft op goed gedocumenteerde wijze de vreemde verwickelingen rond de erfenis van de laatste Isendoorn à Blois uitgewerkt.

Een rondgang door het gerestaureerde kasteel en het park besluit het prachtig geïllustreerde boek.

Het boek is een uitnodiging om dit huis te bezoeken.

De presentatie van het boek op de vooravond van het 1100-jarig bestaan van Vaassen benadrukt nog eens dat het kasteel in de lokale geschiedenis een belangrijke rol heeft gespeeld.

D. te Riele.

Vaassen 1100 jaar

Omstreeks april/mei verschijnt er een dubbelnummer van Ampt Epe. Hierin komen artikelen die betrekking hebben op de geschiedenis van Vaassen. Een ieder die aan dit nummer wil meewerken, wordt verzocht rond februari contact op te nemen met de redactie.

Inhoud

„Een school om lief te hebben” De geschiedenis van de Tongerse school (5) door J. C. Kreffer	1
Lezing voor het Ampt Epe op woensdag 24 oktober 1990	6
Oproep voor correspondentie van emigranten	11
Dellenweg door H. J. van de Zedde	13
Niets nieuws onder de zon Belastingperikelen in Oene	14
Aardrijkskundig woordenboek P. H. Witkamp – 1877	16
Afscheid bestuurslid F. Zandstra	17
Adressen volkscultuur gezocht	17
Werkschema van de archivaris van het Streekarchivariaat Noord-Veluwe 10/12/1990 - 31/05/1991	18
Boekennieuws door D. te Riele	19
Vaassen 1100 jaar	20